

॥ ॐ श्री साईराम ॥

‘साई पल्स ऑफ व्हिजडम’

साई ज्ञानमौक्तिके

भगवान साईबाबांच्या चरणकमलांना वंदन

भाग १३-क

“बुद्धिमत्ता, मन आणि जाणीवा”

हे सर्व ठीक आहे, स्वामी. काही वेळेला काय करू नये अशा गोंधळात मी पडतो. ‘करावं की न करावं’ हा प्रश्न पडतो. बऱ्याच वेळा मी छान असतो, पण काही वेळेला मला आश्चर्य वाटतं, “हं! हे मी करू की नको करू? मी काय करावं? मी मोठ्या पेचात पडतो. मग अशा वेळेला मी काय करावं?”

या मुद्यावर बाबा म्हणाले, “ज्या वेळी मन हे बुद्धीशी जुळवून कृती करत नाही तेव्हा तिथे मतभेद होतो, त्यामुळे हा असा गोंधळ होतो. जर मनाने बुद्धीचं ऐकलं तर असा झगडा होणार नाही. जर मनाने बुद्धीचं ऐकलं तर तेथे गोंधळ होणार नाही. तेथे पूर्ण सहमती असते. जेव्हा मन बुद्धीच्या म्हणण्यानुसार वागतं, तेव्हा त्यांच्यात पूर्ण एकमत असतं कारण बुद्धी म्हणेल तोच शेवटचा निर्णय असतो. पण मन बुद्धीचं ऐकणार नाही, कारण मन हे लहरी असतं, त्याच्या स्वतःच्या अशा कल्पना, वागण्याच्या तऱ्हा असतात. म्हणून जेव्हा मन आणि बुद्धी यांच्यात एकमत होत नाही, तेव्हा असा गोंधळ होतो.” त्या दिवशी भगवान असं म्हणाले.

“माणसाने लडू होऊ नये.”

बोलता बोलता स्वामी मागे वळले आणि त्यांचं लक्ष एका खूपच वजन वाढलेल्या माणसाकडे गेलं. आम्हा चार जणांना एकत्रित केलं असतं तरी, मला नाही वाटत की आम्ही त्याच्या आकाराचे झालो असतो. (हशा.) तो माणूस त्याच्या जागेवर बसण्यासाठी व्हरांड्यात आला. स्वामींनी पाहिलं. “हंSS’ ते पहा – त्याच्याकडे पाहा, तो कसा आहे ते पहा. त्याचं पोट प्रश्नचिन्हाच्या आकारासारखं दिसतंय. (हशा) आह! ते बघा, तुमचं वजन वाजवीपेक्षा जास्त नसावं. तुम्ही लडू नसावं कारण, जर तुमचं वजन इतकं जास्त असेल तर तुमच्या हृदयावर त्याचा परिणाम होऊ शकतो. म्हणून तुम्ही तुमच्या शरीरावर नियंत्रण ठेवलं पाहिजे.”

आणि नंतर भगवान म्हणाले, “चालत असताना, तुम्ही श्वास घेताना धाप लागायला नको. (अनिल कुमारांनी श्वास घेताना धाप लागल्याचं प्रात्यक्षिक केलं.) चालताना श्वास घेता घेता तुम्ही धापा टाकायला सुरुवात झाली तर समजावं की हृदयविकाराची सुरुवात झाली आहे.”

म्हणून स्वामी म्हणाले, “तुमच्या खाण्याच्या सवयींबद्दल काळजी घ्या. घाई, काळजी आणि तेलकट पदार्थ. घाई- आपण कायम घाईत असतो, काळजी- आपण कायम काळजीत असतो आणि कॅंटीनमध्ये तेलकट पदार्थ खात असतो. ते सर्व हृदयाच्या तक्रारींसाठी जबाबदार असतात.

असं भगवान म्हणाले.

“काळजी कशी करू नये.”

“स्वामी, कृपया मला माफ करा. माझ्याबद्दल सहानुभूती दाखवा. मला एक शंका आहे, भगवान.”

“हं! काय आहे तुझी शंका?” (हशा)

“तुम्ही म्हणता की मी काळजी करू नये. पण मी चिंता कशी करू नको? कशी नको? आम्ही सर्व विवाहित माणसं आहोत. आम्हाला बायका-मुलं आहेत. माझ्या काळजीचं कारण तीच आहे. आणि तिच्या

काळजीचं कारण मी आहे आणि मुलं ही आम्हा दोघांच्याही काळजीचं कारण आहे. (हशा) आम्ही त्यांच्या चिंतेचं कारण आहे म्हणजे जवळचा माणूस हा प्रत्येकाच्या काळजीचं कारण असतं. तेव्हा आम्ही काळजीमुक्त कसे होऊ?”

“आम्ही विवाहित माणसं संन्याशांचा आणि सर्वसंग परित्यागींचा हेवा करतो. आम्हाला वाटतं की ते फार चांगले आणि सुखात असतात, (हशा) आम्ही त्यांचा हेवा करतो. पण त्यांचं अनुकरण करायला आता खूप उशीर झाला आहे. (हशा) कुटुंबप्रमुख म्हणून चिंतामुक्त कसं होता येईल?”

तेव्हा बाबा म्हणाले, “चिंता हे तुझ्या प्रश्नाचं उत्तर नाही. नाही! जर काळजी करण्यानं तुझे प्रश्न सुटणार असतील, तर ठीक आहे! तर कर काळजी, काळजी, काळजी! काळजी हे तुझ्या प्रश्नाचं उत्तर नाही.”

“आह! स्वामी. मग मी काय करू?”

“कायम लक्षात ठेव : जे होणारे असते ते होणारच. जे नशिबात नसेल ते होणार नाही. सर्व गोष्टी त्यांच्या मार्गानेच होतात. तेव्हा त्याबद्दल काळजी करू नकोस, त्या गोष्टी तशाच सोडून दे.”

“ओह! समजलं!”

मी तेव्हा गप्प बसलो. मी जर पुढे प्रश्न विचारला असता की मी पुढे काळजीत पडलो तर? तेव्हा ते म्हणतील, “काळजी करू नको.” मग मी आताच ह्या प्रश्नावरून का काळजीत पडू?

“स्वामी, वास्तविक पाहता, चिंता करू नये हेच मुळी शक्य आहे का? हे शक्य आहे का?”

ते म्हणाले, “हो! खात्रीने.”

“ते कसं काय, स्वामी?”

“माझ्याकडे बघ. माझ्या कित्येक योजना चालू आहेत. माझ्यावर कितीतरी जबाबदाऱ्या आहेत, पण मी कधीच काळजी करत नाही.”

मग मी म्हणालो, “स्वामी, तुम्ही काळजी करत नाही कारण तुम्ही परमेश्वर आहात.” (हशा)

असं मी म्हणालो!

“नोरू मुस्को! गप्प राहा!” ते म्हणाले.

“दीर्घ काळाचे दर्शन”

नंतर स्वामी आम्हाला सोडून तिथून निघाले, पण शेवटी ते परत आले आणि म्हणाले, “मी आज बराच वेळपर्यंत बोललो. असं बघा, तिकडे बसलेल्या सगळ्या लोकांना माझं बोलणं ऐकू जात नाही. अरेरे! काय दुर्दैवी गोष्ट आहे!”

यावर काय बोलावे हे मला समजत नव्हतं. मी ‘हो’ म्हणू का? जर मी ‘हो’ म्हणालो तर कदाचित ते उद्या आपल्याशी बोलायला येणार नाहीत आणि मी त्यांना ‘नाही’ असं म्हणू शकत नव्हतो, कारण त्यांचं विधान हे खरं होतं. सर्व भक्त त्यांचं बोलणं ऐकू शकत नव्हते. तेव्हा आपण काय बोलावं?

शेवटी मी सांगायचं ठरवले, “स्वामी, सर्व भक्त त्यांना मिळत असलेल्या प्रदीर्घ दर्शनाने आनंदात आहेत. ते खरोखरीच खूप खूश आहेत. त्यांना कदाचित् तुमचं बोलणं ऐकू येत नसेल पण ते तुम्हाला इतक्या अंतरावरून दीर्घकाळपर्यंत पाहू शकतात.”

“हं! फारच छान! जर ते आनंदी असतील तर उत्तमच.”

छान. छान. छान. (हशा)

“दुःख आणि आनंद”

आणि मग दुसऱ्या दिवशी, आनंद आणि दुःख यांवर एक प्रकारची चर्चा होती. त्यांनी आम्हाला आनंद आणि दुःख याबद्दल सांगितले.

मी म्हटले, “स्वामी! मला आनंद हवा आहे, मला दुःख नको आहे. तर मी काय करू?”

हा प्रश्न खूप सोपा, साधा आहे. तुम्हाला दुःख हवं आहे का? नाही, कोणालाच दुःख नको असतं. प्रत्येकाला आनंदच हवा असतो.

“स्वामी, त्याकरता मी काय करू?”

ते म्हणाले, “ते अशक्य आहे. (हशा) नाही. तुझे पाय आणि तुझे डोके हे एकाच शरीराचे अवयव आहेत. तू असं म्हणू शकत नाहीस की, ‘मला फक्त डोकं हवं आहे. मला पाय नकोत.’ तू असं म्हणू शकत नाहीस की, ‘मला फक्त पाय हवे आहेत, पण डोके नको.’ दोन्ही अतिशय जरीचे अवयव आहेत. डोकं हे आनंदाचं प्रतिनिधित्व करतात आणि पाय हे दुःखाचं प्रतिनिधित्व करतात. ते दोघेही एकत्रितपणे असतात. तिथे आनंदाशिवाय दुःख असूच शकणार नाही. तसंच दुःखाशिवाय आनंद असू शकणार नाही.”

आणि स्वामी म्हणाले, “आनंद हा दोन दुःखांमधला दुवा आहे. ते तुम्ही नाकारू शकत नाही.”

“स्वामी! मी तुम्हाला इथे देहस्वरूपात पाहात आहे आणि तुम्हाला इथे पाहत असताना कुठल्याही दुःखाची अपेक्षा, कल्पना करत नाही. तुम्हाला इथे पाहत असल्यामुळे फक्त आनंदाचीच अपेक्षा करतो.”

बाबा हसले आणि म्हणाले, “तुम्ही मंदिरात जाता, तिथल्या देवाला तुम्ही विचारता का? तुम्ही जेव्हा चर्चमध्ये जाता तेव्हा ख्रिस्ताला विचारता का, “हे ख्रिस्तदेवा, मी त्रास का भोगतो? तुम्ही त्याला असं विचारता का?”

“तुम्ही रामाच्या, कृष्णाच्या मंदिरात जाता- तिथे रामाला विचारता का, दुःख का? आनंद का नाही? असं तुम्ही विचारता का? नाही. पण आज तुम्हाला परमेश्वर मानवी रूपात दिसत आहे, तुमच्याबरोबर बोलतो आहे, म्हणून तुम्हाला शंका येते. जर परमेश्वर एखाद्या मूर्तीच्या रूपात असेल तर तुम्ही कधीही शंका घेत नाही, कधीही.”

“म्हणून एक गोष्ट लक्षात ठेवा: जे जे काही तुमच्या आयुष्यात घडते, ते तुमच्या स्वतःच्या भल्यासाठीच असते. तेव्हा तिथे आनंद वा दुःख यांचा प्रश्नच येत नाही. दुःखसुद्धा आनंदात बदलले जाते. जे घडते ते तुमच्यासाठी चांगलेच घडते, हे तुम्हाला कळले तर तुम्ही कुठल्याही परिस्थितीत तडजोड करण्याचा प्रयत्न कराल.” हेच भगवान म्हणाले.

“मूल्ये म्हणजे काय?”

मग स्वामी म्हणाले, “आज सकाळी कॉलेजमध्ये काय घडले? कॉलेजमध्ये काय कार्यक्रम होता?”

मी म्हणालो, “स्वामी, एक अमेरिकन माणूस ‘मूल्ये आणि व्यवस्थापन’ यावर बोलला.

“हं!”

त्याबद्दल स्वामींना समाधान वाटले, मग त्यांनी विचारलं, “मूल्ये म्हणजे काय?”

आम्ही सकाळी एक तासभर भाषण ऐकलं होतं. पण स्वामींच्या प्रश्नाला उत्तर देऊ शकलो नाही. ‘मूल्ये म्हणजे काय?’ संपलो!

मग भगवान म्हणाले, “मूल्ये ही दोन प्रकारची असतात. वेळोवेळी बदलणारी, वातावरण किंवा परिस्थितीवर अवलंबून असलेली, समाजव्यवस्थेवर आणि समाजाचे नियम ह्यावर अवलंबून असलेली ही वैयक्तिक मूल्ये

असतात. पण काही मूल्ये अशी असतात की ती बदलत नाहीत. सत्य, शांती, प्रेम ही मूल्ये आहेत. म्हणून मूल्यांचे दोन प्रकार असतात- वैयक्तिक आणि मूलभूत- अशी.

“माझी जागा”

आणि मग मी म्हटलं, “भगवान, मला एक शंका आहे. आपल्याला माहीतच आहे की मंदिराचे व्यवस्थापन विश्वस्तांकडून केले जाते. प्रत्येक मंदिराची व्यवस्था विश्वस्तांकडून केली जाते. विश्वस्त म्हणजे आपण ज्यांना देवस्थान म्हणतो- देवस्थान म्हणजे विश्वस्त.”

स्वामींनी ह्या शब्दावर कोटी केली. “ते देवस्थान नसते तर ना - स्थानम् असते- माझी जागा. माझी जागा ही देवस्थान नाही.”

इथे आपण लक्षात ठेवलं पाहिजे की ‘मंदिर’ ह्या शब्दाचा अर्थ मालमत्ता आणि त्याभोवतीची जमीन असा नसतो. नाही, नाही, नाही. ‘मंदिर’ म्हणजे जिथे परमेश्वर असतो’ म्हणून जेव्हा बाबा म्हणतात, “ते देवस्थान नाही, ते फक्त मंदिर नाही. ना-स्थानम्-ते माझी जागा आहे” यामुळे सर्व फरक पडतो. आपण त्या मंदिरात प्रार्थना करू, जिथे आपल्या मनात देवत्वाची भावना आहे.

“कवी पोथना”

रविवारी असं घडलं. साधारणपणे स्वामी मुलांबरोबर संध्याकाळी बोलतात का हे मला माहीत नाही. पण ह्या विशिष्ट रविवारी त्यांना विद्यार्थ्यांबरोबर सकाळी, भजनापूर्वी बोलायचं होतं. मुलाखतीनंतर साधारण ८.१५ वाजता ते आले. भजन ९ वाजता सुरू होणार होतं. त्यामुळे अजून ४५ मिनिटे अवधी होता. या मधल्या काळात त्यांना आमच्याशी बोलायचं होतं. त्या ४५ मिनिटांचा फायदा घेऊन त्यांनी आमच्याशी बोलायला सुरुवात केली.

पोथना नावाचा एक कवी होता- तीन अक्षरे, पो-थ-ना. त्याने भगवंतम् लिहिले. स्वामी त्याच्याविषयी बोलले.

पाहा, बाबा केवढे महान कवी आहेत. ‘पो’ याचा अर्थ जा. आणि ‘थाना’ म्हणजे ‘स्वतः’. पोथना नावाचा अर्थ असा, सर्व वाईट असलेलं ते निघून जा. म्हणजे ‘थाना’ म्हणजे स्वतः शिल्लक राहिल. तुम्हाला हे समजले का? म्हणून आपण जर सर्व वाईट जाऊन दिलं तर फक्त स्वतः उरतो. असा पोथनाचा अर्थ आहे. भगवान असं म्हणाले. किती विस्मयकारक विश्लेषण आहे!

पोथना हा खूप महान कवी होता. खूप गरीबीत जगत होता. त्याचं आयुष्य गरीबी आणि याचना करण्यातच गेलं. त्याच्याकडे पुरेसा पैसा नसे. असं असलं तरी तो खूप मोठा भक्त होता. त्यांचा मेहुणाही श्रेष्ठ कवी होता. तो खूप श्रीमंत माणूस. बघा ना. त्याचा मेहुणा श्रीनाथ हा खूप मोठा कवी असून खूप श्रीमंत होता. पोथना हा मोठा भक्त असून कवीही होता. पण अतिशय दरिद्री माणूस.

तेव्हा मी म्हणालो, “स्वामी, काय हा विरोधाभास! एक जण श्रीमंत, दुसरा गरीब- दोघेही कवी! काय हे?”

तेव्हा बाबा म्हणाले, “तो माणूस सांपत्तिक दृष्टीने श्रीमंत होता. पण दुसरा भक्तीच्या दृष्टीने श्रीमंत होता. तो जागतिक आणि संपत्तीच्या दृष्टीने श्रीमंत होता, पण भक्तीमध्ये गरीबच होता आणि पोथना हा संपत्तीच्या दृष्टीने गरीब होता. दोघेही श्रीमंत आणि गरीब आहेत. बघितलं का- पोथना भक्तीत श्रीमंत होता पण पैशाने गरीब होता तर श्रीनाथ संपत्तीने श्रीमंत होता आणि भक्तीत गरीब होता.

“ओ-हो, स्वामी, तुम्ही एकटेच असं म्हणू शकता. आम्हाला ते समजणं शक्य नाही.

पुढे मी म्हटलं, “स्वामी, लोक म्हणतात की पोथना हा अध्यात्माशी एकरूप झालेला योगी होता. माझा प्रश्न असा बाहे की, अध्यात्म कळलेला माणूस कवी असू शकतो का?”

मला वाटतं, तुम्हाला माझा प्रश्न समजला आहे. अध्यात्म कळलेला माणूस कवी होऊ शकेल का? कारण अध्यात्म समजलेला माणूस स्वतःचा राहत नाही. त्या जाणिवेत आपण परमात्म्याशी एकरूप होतो, मग कविता लिहिणं हा प्रश्नच कुठे राहतो?

तेव्हा भगवान म्हणाले, “नाही! फक्त आकलनामुळे माणूस कोणचीही गोष्ट समजून-उमजून करू शकतो. पोथनाला आत्मज्ञान झालेलं होतं. त्याचं काव्य हे भक्तीने ओतप्रोत भरलेलं होतं.

आणि हेचते ज्याला योग म्हणतात-योग ही पूर्णावस्था आहे. योग हे तुम्हाला पूर्णत्वाला नेतो. म्हणून पोथना हा असा योगी आहे, ज्याने वाङ्मयाच्या क्षेत्रात पूर्णत्वाची स्थिती प्राप्त केली आहे.

भगवान म्हणाले की तुम्ही अध्यात्मिक जाणिवेतून योग पारंगत होऊ शकता.

मग मला काही जास्त माहिती हवी होती. “स्वामी, जगात अशा प्रकारची अजून काही माणसं आहेत का? का हे एकच उदाहरण आहे?”

ते म्हणाले की, तसे खूप लोक आहेत. कोण ते?

“अण्णाम्माचार्य, तुळशीदास, त्यागराज- हे अध्यात्माशी एकरूप झालेले योगी होते आणि ते सर्व गायकही होते. ते लोक ललितकलांमध्येही निपुण होते. असं भगवान म्हणाले.

“आपण आनंद कसा अनुभवतो.”

मला एका सद्गृहस्थाने विचारलं, “स्वामी, आपण आनंद कसा अनुभवतो?”

खूप चांगला प्रश्न!

स्वामी म्हणाले, “तुम्ही जाणिवामधून आनंद अनुभवू शकणार नाही. मनाने आनंदाचा अनुभव घेता येणं अशक्य आहे. आनंद हा अनुभव नाही, तो उपभोक्ता असतो.”

कृपा करून इकडे लक्ष द्या. आनंद हा उपभोक्ता असतो, आनंद हा अनुभव नसतो.

“ओहो हो. स्वामी, उपभोक्ता कोण आणि अनुभव घेणं म्हणजे काय?”

ते म्हणाले, “तुम्ही आता जाग येण्याच्या स्थितीत आहात, तुम्ही स्वप्नावस्थेत असता, तुम्ही गाढ निद्रेत असता. तुम्ही तिथे असता. आणि ते ‘तुम्ही’ हाच आनंद असतो. केवळ जागे होण्याची, असण्याची स्थिती किंवा स्वप्नावस्था, किंवा गाढ झोपही नसते.”

म्हणून भगवान म्हणाले, “अनुभव घेणारा, जाणिव्यांच्या या तिन्ही स्थितीतले खरेखुरे ‘तुम्ही’, म्हणजेच ‘आत्मा’ हाच आनंद असतो आणि फक्त अनुभव हा आनंद नसतो.”

“आश्चर्य, स्वामी, आश्चर्यच आहे. आता मी समजलो.”

हे ठीक आहे, तो कोणत्या स्वरूपात असतो? कसंही करून मला हा प्रश्न अधोरेखित करायचा असून त्याचे उत्तर मिळवायचं होतं. मला फक्त ‘आभारी आहे’ असे म्हणून तिथून जायचं नव्हतं. कारण प्रश्नाचे उत्तर देणारे ते खूप दयाळू होते. प्रत्येक गोष्ट अनुकूल होती, मग आपण त्याचा चांगला फायदा का घेऊ नये?

मग मी म्हटलं, “स्वामी, तो कोणत्या स्वरूपात असतो?”

तेव्हा ते म्हणाले, “स्थूल स्वरूपात, स्थूल शरीरात- आनंद हा सूक्ष्म असतो.”

“ओ हो!”

“सूक्ष्म देहात आनंद हा स्थूल स्वरूपात असतो.”

ओह, हो, आणखी गोंधळ!

“स्थूल शरीरात आनंद हा सूक्ष्म स्वरूपात, आणि सूक्ष्म शरीरात आनंद हा स्थूल स्वरूपात.”

“स्वामी, मला कळत नाहीये. क्षमा करा. स्थूल इथे आणि सूक्ष्म तिथे हे कसं शक्य आहे?”

मग स्वामी म्हणाले, “आंब्याची कोय असते. जेव्हा आपण ती कोय रुजवतो, तेव्हा ती वृक्षाच्या स्वरूपात वाढते. बरोबर? तेव्हा आंब्याचं झाड कुठे असतं? झाड हे बीजात (कोयीत) असतं. म्हणजे बीज हे सूक्ष्म आहे. आणि वृक्ष हे स्थूल आहे. तेव्हा बीज हे सूक्ष्म स्वरूपात असून स्थूल वृक्ष हा त्यात सामावलेला असतो. तुला समजलं का? इथे वृक्ष हा बीजातच असून ते बीज वृक्ष म्हणून बाहेर येतं. आता स्पष्ट झालं का?”

“ओह, आता मला समजलं.”

आणि आंब्याच्या झाडाला फळं येतील, त्याच्या आतमध्ये बीजे असतील. स्थूल स्वरूपातील वृक्षामध्ये सूक्ष्म बीज असतं आणि सूक्ष्म बीजामध्ये स्थूल वृक्ष असतो. म्हणजेच आनंद हा सूक्ष्म स्वरूपात, स्थूल देहात असतो आणि तो स्थूल स्वरूपात सूक्ष्म देहात आहे.”

“आता मला समजल्यासारखं वाटतंय. आता ते माझ्या डोक्यात येत आहे. आता समजलंय.”

***